

EROS A TABU

*„Jak zlé je milování,
když v propasti po lásce
nejde o někoho,
ale pouze o něco!“*

Úvodem se pokusím rozvést význam obou těchto slov. Tabu je slovo, pocházející z Polynézie. Označuje něco svatého, nedotknutelného, nadaného vyšší mocí až do té míry, že s ním nelze vejít ve styk. Vystává otázka, jak rozlišit skutečně posvátné od posvátného domněle nebo předstíraně, anebo zdali vůbec je něco takto posvátné.

Známe archetyp, pravzor oné nepřístupnosti. Čteme o něm v prvním oddílu bible. V jednom obraze Jákob odpočívá za noci na kameni a má divný sen: Na zemi stojí žebřík, jehož vrchol dosahuje k nebesům, a po něm vystupují a sestupují poslové Boží. K Jákobovi promlouvá sám Bůh. Po procitnutí Jákob zvolá: „Jistě je na tomto místě Hospodin, a já jsem to nevěděl!“ A ještě: „Jakou bázeň vzbuzuje toto místo! Není to nic jiného než dům Boží, je to brána nebeská.“

Ve druhém obraze spatří Mojžíš hořící keř, jenž přesto zůstává nedotčen ohněm. Když se v údivu chce podívat na zvláštní jev zblízka, slyší hlas: „Nepřibližuj se sem! Zuj si opánky, neboť místo, na kterém stojíš, je půda svatá.“

Slovem „tabu“, jakkoli nebiblickým, můžeme tedy označit určitý prostor nebo rozměr, kam nelze vstoupit pro jeho svatost, a kde je i nutno se vyzout z opánek lidské zvědavosti a vetřelství.

Eros (latinsky Amor) je v řecké mytologii bůh lásky. Podle dramaticky obsáhlého příběhu si zamiloval lidskou královskou dceru jménem Psýché: to je duše. Byla tak nezemsky sličná a půvabná, že ji každý obdivoval, a nikdo ze smrtelníků neměl odvahu se o ni ucházet. Proto se její otec obrátil na věštníku dělfskou pro radu, jak pro Psýché najít ženicha. Odpověď byla hrozná. Otec má vyvést svou dceru na vysokou skálu, a tam si pro ni přijde ženich, šupinatý drak. Královský otec to vskutku udělal. Avšak Zefyros, vánek, Psýché podzvedl a tiše ji snesl do údolí. Učinil tak na žádost Erosa, jenž Psýché ctil a obdivoval. Psýché byla tak zachráněna před drakem, o němž nadále není v příběhu zmín-

ka. Jak asi nazvat toho draka? – Příběh zdaleka nekončí. Jeho skrytým jádrem ovšem zůstává, že láska je zaměřena k duši.

V křesťanské oblasti se uvažuje o třech podobách či oblastech nebo i stupních vztahů: jsou jimi *sexus*, *eros* (*amor*) a *agapé* (*caritas*, *charitas*). *Sexus* znamená v latině pohlaví. Pod dnešní vulgární zkratkou „sex“ se rozumí jakákoli pohlavní aktivita. *Eros* je navíc i záležitostí *citū*. Je spojen s oceňováním krásy a má co činit s uměním: erotika znamená i milostné básnictví. *Sexus* tu nehraje jedinou roli. Může být i zcela v klidu, zvláště když jde o vztah platonický a obdivný. Obojí, *sexus* i *eros*, patří do příbuzné sféry, s tím rozdílem, že erotika je vztahem ušlechtilým i bez sexuálního vzrušení, kdežto sexualita bez erotiky zůstává čímsi hrubě živočišným. *Agapé* je láska Boží nebo láska v Bohu. Je všeobsahující. Sídlí ve výších obětavé slitovnosti prosta sobectví. Shledává krásu ve všem stvoření, třeba zevně i vnitřně znetvořeném utrpením a chorobou. Tak prostupuje i oblast erotiky a sexuality.

Vícekrát jsme četli a slyšeli, že za uplynulého režimu byla tabuizována sexuální oblast. Není to tak. O tabuizování se začalo psát a mluvit, aby to, co se nepřesně nazývá erotikou, vypadalo osvobozeně a pokrokově. Takové skreslování není vůbec nic nového. Již před více než padesáti lety napsal anglický křesťanský spisovatel C. S. Lewis: „Posledních dvacet let vám i mně byly stále předkládány pěkné a důkladné lži o sexu. Říkalo se nám do omrzení, že pohlavní život je stejné povahy jako ostatní naše přirozené potřeby, a kdybychom jen zanechali starého pošetilého viktoriánského ututlávání, všechno by jen kvetlo. Ale to prostě není pravda. Jakmile se jen od oné propagandy obrátíte k faktům, přesvědčíte se, že to pravda není“ (Hovory).

Patnáct let před Lewisovými „Hovory“ napsal Karel Čapek: „Máme až po krk té erotické atmosféry, která zamořuje život. Myslím, že se s ní budeme muset potýkat z důvodů daleko širších a silnějších, než je návrh zákona proti pornografii. Umění pranic neutrpí na své svobodě, nebude-li se trpět, aby ve výkladních skříních nebo volně přístupných krámech byly na odiv vystavovány očím kohokoliv, kdo jde mimo, pohlednice, obálky a obrazy, které nápadně a dráždivě obracejí pozornost k pohlavním věcem“ (Umění a mravnost 1927). Čapek uvádí: „Obrana proti pornografii má však, tuším, mít smysl vážnější. Má to být ochrana nedospělých proti zbytečnému pohlavnímu dráždění.“ Netřeba podotýkat, že to, o čem se Karel Čapek zmiňuje, se tehdy provozovalo v nesrovnatelně mírnější formě než se děje dnes za podpory nejednoho sexuologa, spisovatele anebo fotografa.

Jiný Čapek, Jan Blahoslav, píše v této souvislosti o důsledcích zhoubného egocentrismu: „Nadměrná náročnost obou pohlaví. U většiny mužů a žen ztráta schopnosti vcítit se do svého protějšku. Prchavá erotika a často brzké zlhostejnění nebo i vzájemná nenávisť. Erotika, nikoli eros, který zosobňuje smyslovost oduševnělou, inspirující; apatie, nebo antipatie, nikoli agapé, tj. charitas – láska dnes krajně vzácná, která žije víc pro štěstí druhého než pro své vlastní a dovede se, je-li toho třeba, cele obětovat“ (Zápas o nové lidství, samizdat 1980).

Pořady, publikace a knihy na thema pohlavního života obsahují hlediště sexuologie, medicíny, psychologie i pedagogiky. Hranice mezi tím, co je eticky v pořádku a co nikoli, se však prokazují být nejednotné a posuvné. Avšak skutečná hranice spočívá v něčem, co je řádově docela jiné. Obecně se totiž počítá jen s tímto světem a za rozhodující autoritu se dosazuje člověk sám. Hodnocení, která z této skutečnosti vyplývají, jsou tak chudší o důležitý rozměr: pohybují se na ploše.

Avšak není jen plocha. Ve své úvaze o tabu jsem se zmínil o žebříku, stojícím na zemi a opřeném o nebesa. Snový obraz upozorňuje na dvě nikoli snové roviny: duchovní nadřazenou a hmotnou podřazenou. Žebřík umožňuje spojení, oboustranně živě probíhající: poslové Boží po něm vystupují a sestupují. Žebřík má ovšem smysl, je-li nahoře opora.

V myšlení biblické víry je proti libovůli v oblasti pohlavního života dána opora slovem, zapsaným před třemi tisíci lety: „Nesesmilniš!“ Toto sedmé přikázání desatera má dvě postupné polohy. Ve Starém zákoně jde spíše o právní stanovy, podmiňující výlučnost stavu manželského, a vedle toho i o výstražnou hráz proti kultické prostituci, pronikající z pohanství. V Novém zákoně běží více o záležitosti vztahů, o pohlavní bezúhonnost. Ačkoli přesný překlad zní „Nezcižoložíš“, měli kraličtí a také ekumeničtí překladatelé dobrý důvod uvést v češtině výraz „nesesmilniš“, protože v mojžíšském období Izraele byly velice přísně postihovány a tvrdě trestány nejenom právní přečiny, chránící manželství, ale také pohlavní zvrácenosti.

Čteme a slyšíme zlehčující poznámky o „puritánství“, „prudérii“ a „moralizování“. Čeho se týkají? Kde se vlastně vzaly? Kdysi, ve stínu záповědi „Nesesmilniš“, byla pohlavnost označována za cosi nečistého, ošklivého, hříšného, co se má tajit a zastírat. Biblický přístup to ovšem není. „Píseň písní“, nejpoetičtější biblická kniha, kde nacházíme obrazy erotické a přece vznešeně podané, se dokonce vykládá i jako obraz lásky mezi Bohem a lidskou duší.

Právě ony generačně vzdálené předsudky doby viktoriánské, zmíněné C. S. Lewisem, je možno právem označiti jako tabu, ovšem tabu zvrácené, zahalující nikoli posvátnost, nýbrž domnělou hříšnost. Jistěže je to pohled falešný. Avšak způsob, jakým se prezentuje sexuální život nyní, působí dojem, jakoby záležitosti pohlaví byly vskutku něčím nízkým a nečistým.

Všimněme si rozporu v pohlížení na tuto oblast, která je krásná ve své celistvé přirozenosti. Vypadá to, jako by pohlavní život byl něco docela jiného nežli mateřství a rodičovství. Na této straně se zdůrazňuje snaha o zdárný vývoj dětí, o pěstování vztahů lásky a důvěry v rodině i mimo ni. Na druhé straně se uznává sexuální volnost a nevázanost až po promiskuitu. Připouští se normálnost pohlavního styku s člověkem úplně neznámým: nejde už jen o ochranu před nežádoucím početím, ale hlavně před nákazou.

Návody k „bezpečnému sexu“ či „rozkoši bez rizika“, k pouhému slastnému vyměšování, zakrývají něco daleko horšího než je AIDS: totiž až do věčnosti sahající důsledek zneužívání pohlavnosti.

V desateru stojí bezprostředně před „Nesemilníš“ přikázání „Nezabiješ“. Obě tato slova jsou žulově pevná, neoblomná jako závora. Ono „Nezabiješ“ je jasné, zřetelné, očividné. Zabít znamená zbavit života. To je nepřirozené, zvrácené. Ale „Nesemilníš“? V tomto případě jde přece o něco přirozeného a navíc příjemného, úplně jiného než je zabíjení! Tak se celá záležitost navenek jeví. A přece je tu spojitost. Porušení v oblasti pohlaví vede ke zneužívání dětí, ke znásilňování, k vraždám z vilnosti. Filmy, kde se týrá a zabíjí, se většinou neobejdou bez hrubého sexu.

Lidská sexualita není zdaleka jen funkční, máme-li na mysli plazení. Je to i hodnota etická. Může pozvedat nebo naopak strhávat. Chálíl Džibrán píše: „Vaše tělo je harfou vaší duše, a je na vás, zda z ní vyloudíte sladkou hudbu nebo jen zmatené zvuky.“ A na jiném místě: „Je-li dobro hladovo, hledá potravu i v temných slujích, a když žízni, pije i z mrtvých vod“ (Prorok). Tím je v našem případě i pornografie, kdysi bující v prostranství veřejných záchodků a příšeří pokoutního prodeje. Nedávno vklouzla ve slušivé říze do literatury a ve vyzývavé nahotě do umění výtvarného. Někteří sexuální odborníci jí dokonce vykazují kladné místo v životě.

Kam až vede propadání lidského ducha, doznal Oscar Wilde: „Nechal jsem se svěsti trvalým kouzlem bezduchého, smyslného blaha. Bavilo mne býti flaneurem, dandym, módním lvem. Obklopil jsem se ma-

lými povahami a nízkými tvory. Stal jsem se marnotratníkem vlastního genia, a promrhávati věčné mládí působilo mi zvláštní potěšení. Unaven choditi výšemi, sestoupil jsem z vlastní vůle dolů do hlubin za novými vzruchy. Čím mi byl paradox v říši myšlení, tím stala se mi perverze v oblasti vášně. Nakonec byl chtíč nemocí či šílenstvím nebo obojím. Život jiných neznamenal mi pranic. Ukájel jsem svou žádost, kdy se mi zlíbilo a postupoval jsem bezohledně. Zapomněl jsem, že každý malý výkon všedního dne povahu vytváří nebo přetváří, a že tudíž nutno to, co jsme činili vskrytu pokoje, křičet jednou nahlas se střechy. Pozbyl jsem vlády nad sebou samým. Nechal jsem se ovládat rozkoší. A konec byla ohyzdná hanba. Teď zbývá mi jen jedno, úplná pokora“ (De profundis).

William Shakespeare říká sonetem:

*„Mrháním sil v tmách hanby pustošivé
je chtíč, když rve, co chtěl. Když teprv chce to,
zná jenom krev a zrady, sliby křivé,
lhář, surovec a lhář a sketa je to.
Hnusí se nám, jak poskytne nám slast.
Jak máme to, co zoufale jsme chtěli,
hned nepřičetně zoufáme si zas,
že jsme mu, blázni, takhle naletěli.
Blázni, když chcem to, blázni, když to máme,
šlímé před tím, při tom, po tom též,
vteřinu slasti draze odpykáme.
Z příslibu blaha bláhová je lež.
To všechno každý ví, však nikdo neví,
jak peklu uniknout, když číhá v nebi.“*

Ve svém „Labyrintu světa“ ukazuje Jan Amos Komenský na důsledky pohlavního scestí, které přesahují prostor a čas: „Tu přijdeme v těch pokojích ještě do jiné síně, kde spatřím houfy obojího pohlaví, jak se vodí za ruce, objímají, líbají a ať neřeknu, co tu bylo ještě více. – Naposledy jsem viděl, že to byl již poslední z těch paláců rozkoše, odkud se nemohlo ani nazpět ani dále, kromě jakési díry tam vzadu, kterou nejedni, oddávající se hlouběji bujnosti, propadali a zaživa se dostávali do těch temností za světem.“

Komenský má na mysli peklo. Nechme stranou pohádkové představy. Peklo je mimo jiné nemožnost ukájet vášně. Mnozí z nás viděli v jakémsi televizním pořadu, v jakých křečích se zmítá drogově závislý člověk, jenž nedostal svou obvyklou dávku heroinu. To je obraz pekla. Není jen tragické propadnutí drogám, alkoholu či hracím automatům, ale i sexu, zvláště v jeho zvrácené podobě. V biblickém podání kniže temnot, Satan, měl před svým pádem jméno Lucifer, to je Světloňoš. – Pro londýnské prostitutky bylo vymyšleno přízvisko „shadow girls“, děvčata stínů.

Co je vlastně hřích? Dá se i říci, že je to zneužití Božího obdarování. Dar zušlechťuje, je-li přijat s díkem a odpovědností. Když se bere jako samozřejmost, působí rozkladně.

Před více než půlstoletím napsal C. S. Lewis: „Vyrůstáme obklopeni propagandou ve prospěch necudnosti. Jsou lidé, kteří si přejí, aby náš pohlavní pud byl stále rozněcován a oni aby tak na nás mohli vydělat. Neboť posedlý člověk je velmi málo odolný vůči zboží, které se mu nabízí“ (K jádru křesťanství).

Hrubě tržní zájmy bývají možná nezáměrně, ale určitě nikoli nevědomě podporovány snahami o „odtabuizování sexu“. Milan Valach napsal, že „sexuální revoluce dovršuje tendence společnosti k proměně celého světa v předmět směny, v prostředek uspokojování mých kořistnicky degenerovaných potřeb“ (Lidská dimenze, Tvar 3/94).

Smilství se uvádí mezi sedmi smrtelnými hříchy. Z nich právě ono je nejnebezpečnější, protože nejlákavější. Právě to, co je navýsost krásné ve své tajemnosti, může být strháváno do nejhlubšího kalu: tím je v oblasti sexuality pornografie spolu s prostitucí.

Přetřásá se otázka sexuální výchovy. Její problém vyvstal značně opožděně. Lépe řečeno, nastal problém, jak reagovat na příval sexuality, hrnoucí se nekontrolovaně z otevřených bran zneužitě demokracie. Sám termín „sexuální výchova“ je zavádějící. Není přesný, poněvadž budí dojem, že jde o něco samoučelného. Nelze si nepřipustit, že děti školního věku, poučované nečas a pouze o sexuální hygieně a technice za spoluúčasti nežádoucích informací odjinud, jsou vystaveny nebezpečí vidět i v sobě navzájem možné sexuální objekty a chápat skresleně také vztahy svých rodičů na úkor lásky a důvěry k nim. Nepředchází a neděje-li se průběžně i výchova, vedená s oně vyšší roviny, výchova předmanželská, výchova k rodičovství, přičemž mnohé drsné údaje se ukazují zbytečnými, je vážná obava, že jablko začne podléhat zkáze dříve než začne zrát. Co má předcházet a co je účelem, je krása

a hloubka erotického citu a snaha vytvářet duchovní prostředí, v němž se má narodit dítě.

K „Mezinárodnímu roku dítěte“ uvedla Jindra Klímová: „U nás se stane populární první ředitel gymnázia, který zavedl ve škole prodej kondomů, ale „zapomněl“ na výchovu mládeže k rodinnému životu z hlediska odpovědnosti“

„Láska je aktivní péče o růst druhého“, hlásá Romano Guardini. Proto je nutná i odpovědnost za druhá v lásce, i odpovědnost za ty, kdo se z lásky narodí. Jen v takovém manželství a v takové rodinné péči se doštane dětem důvěryhodného vedení i poučení v otázkách pohlaví, i příkladu mravní čistoty.

Sexuální – nebo lépe erotická oblast je tedy řádově něco jiného nežli zábava nebo hra, a nikoli jen záležitost blizen a prašníků. Je to celé rozvinuté kulturní květenství. Při jeho zanedbání je pohlavní výchova na ploše pouhé odbornosti méně než diletantstvím. Pojmem „intimní život“ je míněno něco, co se někdy i pod záminkou odtabuizování až naturalisticky odhaluje divácké a čtenářské veřejnosti. Náznaky sexuálních aktů i nepokryté předvádění soulože, striptýzy, erotické salony a sexshopy, snaha zaměňovat lásku za říji, toto vyhřezávání sexuality, je hanobením důvěrného soukromí, skutečné tajnosti, která má být hájena přede všemi, kdo jsou mimo vzájemné odevzdání dvou. Vstup cizího prvku je porušením toho, co lze právem označit jako tabu: posvátnost místa i času. Neboť hlavním, i když ne jediným smyslem pohlavního spojení je početí: tvůrčí účast Boží – nikoli pouhá reprodukce.

I panenství je svého druhu tabu. Není to jen fyziologická zábrana, ale opět hodnota, jakou si zaslouhuje právě láska. Sama krása má vyvolávat obdiv, nikoli chtíč. Stává se bezobsažnou, je-li jen vstupní branou rozkoše, styku, při kterém duše o sobě nevědí a ani nechtějí vědět.

V knize Guy Gilberta „Bratr vyvržených“ stojí: „... Dívky tam mají cenu jenom jako objekt pohlavního pudu, jako kanály na spermie ..“. K citové proláklíně napsal Ivan Klíma: „Vyznání lásky, které kdysi bořilo přehradu mezi dvěma lidskými bytostmi, jež mělo být výrazem citového vzepětí, se dnes promrskává bezpočtem písniček, které zní od rána do noci z televizních obrazovek či rozhlasových přijímačů, naslédle k nám voní ze žumpy televizních seriálů, z filmů, z tisíců tištěných romancí, které už nepíší, ale sestavují na zadaná témata netalentovaní psáči, dokonce se vtírají i z televizních reklam na deodoranty, prací prášky či nový typ automobilu. Jen trochu citlivý člověk může na tento

přival blábolů reagovat jediným – totiž mlčením. Ten méně citlivý opakuje, co mu podvědomě uvázlo v paměti. Tak byla láska a její tajemství zbavena základního prostředku své magiky: řeči či aspoň neotřelé řeči“ (Láska pro příští století, Lidové noviny 4. března 1995). A Thorwald Detlefsen: „Čím více se láska odděluje od sexuality a sex sleduje pouze vlastní rozkoš, tím více zevšedňují sexuální podněty. To vede k nikdy nekončící nivelizaci podnětů; sexuální podráždění musí být stále originálnější, nápaditější a rafinovanější, aby se dosáhlo vzrušení. Z toho vyplývají i extrémní sexuální praktiky, které degradují partnera na pouhý stimulátor.“

„Nesemilnší“ značí vysoko položenou morální hranici. Není snadné ji dosáhnout. Avšak přemýšlet o ní a uznat její existenci umožňuje vrátit obsah slovům, jaká se mnoha lidem stala během času odbytými, nic neříkajícími: na jedné straně nestoudnost, chlípnost, vilnost, na druhé cudnost, zdrženlivost, ctnost.

„Odděl svaté od sprostého v sobě“, zní jedno židovské napomenutí. „Tvrdím, že mrtev je ten, komu odumřel stud“, napsal svého času Titus Macchius Plautus. A Chálíl Džibrán: „Nezapomeňte, že cudnost je štítem proti oku nečistého“ (Prorok). Není to jen tak, že Ježíš řekl: „Každý, kdo hledí na ženu chtivě, již s ní zcizoložil ve svém srdci“.

V knize o básníkovi Jaroslavu Vrchlickém píše František Kožík: „A když před ním stoupala po žebříku na půdu a on zaklonil hlavu a viděl, jak se její pevné nohy ztrácejí v šeru sukní a spodniček, tušil, že je blízko jednomu z nejhlubších a nejsvůdnějších tajemství lidského rodu. To tajemství ženských boků a ženského klínu zůstalo jeho omamným pomyšlením po celý život.“ Název knihy převzal Kožík z Vrchlického stejnojmenné básně „Za trochu lásky...“ Začíná snad cesta za ní smyslově omezeným pohledem zezdola? Způsobem, který může dokonce vést k nevolnictví těla, k onomu chtivému pohlížení, před jakým varuje Ježíš?

Pohled smyslně nezatížené lásky ukazuje Jindřich Šimon Baar na nikoli vymyšlené postavě jihočeského sedláka Jana Cimbury z okolí Přísku: „Miloval horoucně a hluboce a proto nesnesl, aby cizí pohled jeho lásku znečistil. Byla mu svatyní, kam nikdo nesměl vkročit, místem, jehož žádná ruka nesměla se dotknout. – Uctivé mlčení vyžadoval přísně ve svatyni lásky... On sám o ní nemluvil, ale cítil na sobě její ušlechťující vliv. Povznášela ho nad všednost a pozlacovala mu všechny jeho práce i snahy“ ..

Obráz takovéto lásky podává Romain Rolland: „Dotýkáte se rty rtů a hladíce řasy řasami, hroužili svůj pohled jeden do druhého, usměvavě a s něžným soucítěním. A nemohli se nasytit toho božského pocitu, nejčistší formy lásky.“ (Petr a Lucie).

Tomáš Garrigue Masaryk řekl – lze to pokládat za jeho osobní vyznání: „Nejvyšší argument monogamie je láska. Veliká láska, láska bez výhrad, láska celého člověka k celému člověku nemůže pominout lety ani smrtí. Já to vidím tak: Jediný muž, jediná žena po celý život: zůstat věren až do smrti. – Láska, sympatie je největší mravní silou – z ní je veškerá vzájemná účast, pomoc a spolupráce. Mravní život, to je součinný podíl na božím řádu světa – láska, sympatie, synergie, to je zákon života ve vztahu dvou lidí, v rodině, v národě, státu, lidstvu. Jiného neznám“ (Karel Čapek: Hovory s TGM). A Martin Buber napsal: „Bytostné chápání manželství přivádí člověka do bytostného vztahu ke „světu“, přesněji k veřejné bytosti, k její beztvarosti i podobě, k jejímu neštěstí i spáse. Manželství co rozhodující spojení jednoho člověka s druhým nás staví do konfrontace s veřejnou bytostí a její osudem, vyhnout se jí člověk v manželství nemůže, může se v ní jen osvědčit, nebo selhat“ (Názory).

Samo pohlaví nestačí ke vztahu trvalému. Nepřítomnost duchovního rozměru lásky vede snadno k nevěře. A s odezníváním sexuality pak slábne i citová vzájemnost a sdílení. Láska, která si zaslouží toho jména, se vymyká možností běžného vyjadřování. Sahá k vyznání uměleckým projevem: poezii, písni, hudbou. Jen na této rovině vztahu vznešeného a oddaného vznikají vybroušené démanty: pod ní jen levná inflační bižuterie a ještě cosi horšího.

Inspirace erotická není vzdálena mystickému vytržení. Bez ní zeje v umění prázdný prostor: tam se dere okázale hlučná a blýskavá, křečovitá extatická smyslná, bičovaná drogami, sexem a násilím, strhující davy k šílení a tihnoucí do podsvětí orgií.

Kde se vskutku rodí, odkud pocházejí naše osvobozující vztahy lásky, napsal Josef Bohuslav Foerster: „Poznávají se duše neznámými cestami, jež mají zdánlivou alogičnost snů? Vycitují příbuznost a souhlas, chápou již napřed své určení v oblastech srdce, do nichž nemá mozek přístup? Z čeho se rodí naše sympatie? A celý život, není-li řadou takových setkání, začasť setkání osudových? Poznávají se duše po tajemných znacích? Padají si v náruč, kdy ještě my nemáme pravého tušení o jejich mystických stycích? Jsem o tom plně přesvědčen. Neboť je třeba jen oné rozhodné chvíle, onoho doteku Boží ruky, abychom si uvě-

domili tajemné příbuzenství. Proto věřím, že jdeme předurčenými cestami, v jejichž osudové spleti čte jen Bůh člověku nezbadatelné písmo se stolu života“ (Co život dal).

„Jak se může tělo dotknouti květu, jehož se může dotknouti jen duch?“ ptá se Rabindranáth Thákur veršem (Zahradník). Plnost lásky obsahují následující verše z oblasti hinduismu (Atvardavédah): „Já jsem On, ty jsi Ona. Já jsem píseň, ty jsi verš, já jsem Nebe, ty jsi Země. My dva budeme spolu žít a staneme se rodiči dětí“.

V Písni písní, nejpoetičtější oddílu bible, je obsažen tento výraz lásky: „Polož mne jako pečet na srdce své, jako pečatní prsten na ruku svou. Nebo silné jest jako smrt milování.“

„Láska není pouhé tiché toužení po nekonečnu, je také svatým prožitkem krásné přítomnosti. Není pouze směsicí, přechodem od smrtelného k nesmrtelnému, nýbrž je úplnou jednotou obojího.“ (Friedrich Schlegel)

*„Jak nebýt vděčen
čistým očím protějším,
že mi dovolují pohled
do blízce jiného,
rozsáhlejšího vesmíru,
nežli je ten,
jímž se za noci prostírá
jiskření hvězd?
Úhly pohledů se protkávají
v úzkém vztahu našem.“*

Láska ve všech čistých podobách je svatá. Můžeme se odvážit říci, že i člověk je svatý? To jistě nikoli, i když je v bibli napsáno: „Stvořil Bůh člověka k obrazu svému“. Nicméně člověk k obrazu Božímu je svatý, takto je míněn: jako dokonalý, jako vznešený, i ve své erotické lásce. Jsme si toho vědomi a zároveň cítíme, že takoví nejsme. Ale k tomuto člověku, odpoutanému od smyslového zotročení, osvobozenému od područí tělesnosti, k člověku znovuzrozenému, k člověku Božího milování, člověku pravé lásky, je nám nutno vystoupit.

O ČLOVĚKU A STVOŘENÍ

*„V nebytí spočíval svět,
nežli se rozvinul z poupěte
do všestranné růžice
vnější rozměrnosti.“*

Uznáváme-li svět za stvořený, pak ovšem také člověk je jeho přirozenou složkou. Všechno bytí jest dílem Božím. Tak se uvádí na začátku bible. Čteme tam, že Bůh umístil člověka do ráje (zahrady) v zemi Eden, aby jej obdělával a střežil. Sledujeme model základního povolání (nikoli zaměstnání) člověka. Není to v podstatě zahradnictví? – Když povolá Bůh, má následovat činnost bohulibá, svatá.

Dále se dočítáme, jak Bůh přivedl k člověku zvířata, aby jim dal jméno: tím je v bibli vystihována určitá skutečná nebo žádoucí vlastnost. Adam znamená vzatý ze země, Eva se překládá jako Živa, to je matka všech živých.

Jméno vyjadřuje v bibli i závislost na tom, kdo jméno dává. Bůh je pán člověka, člověk je zástupce Pána všeho stvoření; a jemu je odpověden za celé svěřené panství. Jméno však neznačí jen závislost a poddanství v rámci panování, ale i vzájemnost a obecenství, neboť vládnutí samo znamená útlak a násilí.

Zpod obrysů příběhu o ráji prozařuje skutečnost světa, jak byl míněn Stvořitelem: žádná zoologicko-botanická zahrada se souborem minerálů. Každý tvor je svébytný jedinec, nikoli exemplář sbírky. Vystává před námi souladné živé předmostí Země, kam Bůh umístil člověka co hospodáře a strážce. V Božím plánu nezůstává jenom při kvetoucím a plodném rozmezí v čele s člověkem: celá Země má být takto proměněna a požehnána. Ráj – to je záležitost vesmírného dosahu.

Žalmické verše vypovídají, jak vstříc Hospodinu se zaradují nebesa, rozjásá se země, rozburácí se moře se vším, co obsahuje. Pole i všechno, co je na něm, zazní jásotem, všechny stromy v lese zaplesají, řeky zatleskají dlaněmi a s nimi zaplesají hory.

Celý vesmír je Bohu důvěrně znám: on určuje počet hvězd a má jméno pro každou z nich. Vidoucí člověk žasne při pohledu na noční nebe, kde Bůh vyvýšil svou velebnost. „K výšině zvedněte zraky“, vyzývá Iza-

iaš, „a hled'te: Kdo stvořil toto všecko? Ten, jenž vyvádí v plném počtu zástupy hvězd a všechny volá jménem.“ Samo nevypravitelné jméno Boží je vznešené i po vsí zemi a ovšem i na hvězdném nebi.

Vyrozumíváme, že verše, na něž odkazují, nejsou pouhé básnické obrazy, ale vyznání, že celé veškerenstvo má před Bohem věčné místo, jméno a naplnění. Teprve u vědomí této plnosti můžeme opravdu chápat i odpovědnost za stvoření, kterou nám lidem uložil Bůh. Toto prvo-počáteční a vlastně nekončící poslání člověka, totiž obdělávat a střežit ráj, se vztahuje na každou lidskou činnost, vzešlou a rozvinutou na tomto základě. Bez člověka širšího vědomí, stvořeného k obrazu Božímu, není myslitelná jednota Země: neboť ona si žádá být prožívána a sdílena.

Ráj, kde všechno má své jméno, je společenství radosti. Není to něco, co se děje a pokračuje samočinně a setrvačně, nýbrž co je pěstováno. Bůh tvoří, člověk udržuje a pečuje jako zahradník, jenž se nejenom vyzná v květinách, ale také je miluje. Ráj vzájemnosti poskytované a pocíťované je skutečným smyslem stvoření ve své počáteční i vrcholné podobě, jak se jeví v dávném prorockém zření: zvěř i s mláďaty bude dlít v míru pospolu s malým dítětem vpředu.

Nebezpečí obvykle přichází zvenčí. V biblickém ráji vyvstalo doslovně zprostředku od úpatí stromu poznání, s nejprátelejší tvářností, nejláskavější nabídkou: „Budete jako Bůh.“ Toto scestné pokušení absolutní moci se prokazuje jako rozkladné. Avšak přestože jsme jím tlačeni úplně jinam, mimo naše určení, nesmíme ztráčet směr ke světu, kde by všichni, nejen lidé, žili mezi sebou v pokoji.

Ráj, jakkoli „v zemi Eden“ zeměpisně naznačený, chápeme zászvětně a nadčasově. Vyhnání z něho je proto možno vnímat nikoli jako nucené opuštění místa, které zůstává mimo dějiny tohoto světa bez porušeného člověka neporušené a střežené anděly. Hříchem nakažený, svedený člověk si odnáší s sebou do dějin břímě ráje znehodnoceného, v němž je zamlženo, co by měl vlastně obdělávat a střežit. V tomto pohledu se jeví pokrok jako scestné úsilí člověka vybudovat alternativu Božího království.

Měl-li člověk odpovědnost za stvoření v ráji, není s něho sňata ani za jeho hranicemi. Je propojen mnoha způsoby se stvořením, k němuž náleží, a proniká do něho vlastní nákazou. Celá Země, zasažená lidským hříchem, se ocitá ve stínu Božího soudu. Ortel zní, že všechno tvorstvo i s lidmi bude vyhlazeno.

Přesto v biblickém obrazu tohoto znehodnoceném prostoru poskytuje Bůh za potopy záchranu nejenom jediné lidské rodině, v Bohu žijící, ale i zástupcům tvorů, aby zůstalo naživu jejich potomstvo. Tak jako v ráji se děje pospolitost všeho živého s lidmi, jde o ni neméně tak ve světě porušeném a ovšem i v arše Noemově. Nikde před tváří Boží není člověk sám, neustále má při sobě stvoření, za něž je odpověden.

Sami jako lidé bychom nemohli na Zemi žít. Jsme zcela odkázáni – i v duchovním smyslu – na svět živý i neživý. Avšak my si uvědomujeme tuto závislost téměř výlučně jen po tělesné stránce a uznáváme stvoření hlavně jako podmínku hmotné existence. Proto zvrácený postoj, způsobený lákadlem „budete jako Bůh“, mění toho, jenž obdělává a střeží, v někoho, kdo kazí a zanedbává. Není to neblahá nahodilost, nedopatření či chyba v lidských plánech pokroku, ale zmatení na cestě dějin.

Informovaní křesťané jsou si vědomi skreslení, znetvoření lidského pokolení hříchem a pocítují odloučenost od Boha, nepřítomnost raského obecnství s ním. Avšak nedostává se účinné ochoty připustit, že odvratem od Boha si lidé způsobili i odcizení od všeho života na Zemi, od celého světa, jenž zůstává pokryt clonou opomenutí. Zdá se, že „Adamův pád“ není jednorázovou, ukončenou skutečností, promítnutou do každého jedince, ale dějinným procesem, jenž nedosáhl dosud dna, pád, zachvacující postupně celou Zemi („kvůli tobě nechť je prokleta“), pád, v jehož spásonosné podchycení doufáme Víra v Boha a naděje ve věčnou spravedlnost nám pomáhá překonávat strážně a bolesti, které nás v životě provázejí.

Avšak jak je to s utrpením zvířat? Uznáváme jejich bytí jen v čase a těle? Pak bychom se mohli vyrovnat s jejich strážní pouze v případě, že měl pravdu René Descartes, přisuzující schopnost trpět výlučně lidem. Ostatní živočichové jsou podle jeho filosofie jen jakési reflexní mechanismy s citem toliko zdánlivým. Takto bychom byli vůči nim bez jakýchkoli závazků, stejně jako vůči nádobí či nářadí. Mohli bychom s nimi bezohledně zacházet bez výčitek svědomí.

C. S. Lewis v „Problému bolesti“ se dotýká utrpení zvířat opatrněji a okrajově: „Bůh nám dal předpoklady, jež aspoň do jisté míry dovolují porozumět naší vlastní bolesti; nedal nám žádných takových předpokladů pro bolest u zvířat. Nevíme ani, co jsou a proč tu jsou, a vše, co o nich říkáme, jsou jen předpoklady.“

Jestliže se Descartes zmýlil, je utrpení zvířat skutečné. Bůh o něm ví. Podle Ježíše ani vrabec není zapomenut před Bohem, a polní lilie před-

čí svou krásou Šalamouna. Jako bytosti přesahují svůj pozemský čas jinak by bolest jediného tvora byla postačující námitkou proti Boží spravedlnosti. Všechno stvoření má v Bohu své věčné místo.

*„Když v slovu Tvůrcově je tvorstvo obsaženo,
což může přestat být a zajít, ztratit jméno?“*

Obraťme se k Ježíšovi evangelií. Nazývá sám sebe dobrým pastýřem a ovce má za předmět několika podobenství. Proto je zpodobňován jako pastýř slovem, obrazem i písní. Avšak zájem křesťanů (pokud nejsou vegetariány) o ovce se týká ponejvíce jehněčího či skopového masa. Neviděl Ježíš, symbolizovaný v bibli jako obětovaný beránek, něco víc v ovci, jež je ovšem zástupce zvířat vůbec? Nejsou dokonce ti, kdo se zasazují o ochranu týraných zvířat a o zachování ohrožených druhů, bez ohledu na svůj způsob víry či nevíry, blíže Bohu, než by mnozí pravověrní byli ochotni připustit?

Počátkem minulého století se život rostlin a živočichů – tím méně lidí – nezdál být ohrožen a církve jim takřka nevěnovaly pozornost. Avšak znenáhla se ukázaly poměry být podstatně horšími. Přesto se křesťanské svědomí nezdá být příliš znepokojeno tím, že stvoření, vykázané až na výjimky z lidského okruhu vzájemnosti, je zotročováno, vypuzováno ze svých přirozených území, zneužíváno a vybičeno. Přezírání, znehodnocování a ničení přírody se započalo v oblastech křesťanské kultury a nyní zasahuje celý náš svět. To svědčí o scestnosti světového nazírání, podpořené i tím, že tvorstvo, připomeňme si znovu, bylo zcela nebiblicky odsunuto za věroučný obzor křesťanství.

Řečiště křesťanské teologie je natolik zregulováno a jeho břehy tak vydlážděny, že ani za této doby ekologicky velice povážlivé se nedají snadno prolomit směrem k obhajobě a obraně života, jenž je na této zemi naším spolupodílníkem.

Albert Schweitzer napsal, že „filosofičtí a náboženští myslitelé dbali na to, aby jim v etice nepobíhala nějaká zvířata“. Lékař lidumil, proslulý i svým láskyplným vztahem k živým tvorům, nicméně nedocenil hodnotu zvířete. „Právě proto“, napsal, „že zvíře jako pokusné zvíře prokazuje svou bolestí tak cennou službu trpícímu člověku, vytvořil se nový vztah solidarity mezi ním a námi. Z toho vyplývá pro každého z nás nutnost prokazovat živému tvorů všemožné dobro.“ Tak to není. Pokusné zvíře je porobeno, kdežto služba se prokazuje dobrovolně. Pociťuje snad pokusné zvíře nějakou vědcovu solidaritu? Může zakou-

šet „všemožné dobro“, prokazované kýmkoli nějakému jinému živému tvoru?

Pokusy na zvířatech měly a mají veliký podíl na tom, že téměř vymizely epidemie a pandemie, a bezpočet lidí byl zachráněn před utrpením a smrtí. Avšak počet lidí neustále vzrůstá, a mocní tohoto světa si s tím nevědí rady. Dále: nepřesunula se míra utrpení mimo jiné na oběti válek, vyhlazovacích táborů a hladomorů? A ještě: dá se přesunout míra lidského utrpení na zvířata? A konečně: mýnil Bůh jakékoli své tvory jako pokusné? Nelze si nepoložit otázku: Nespočívá zmírnění utrpení v něčem jiném nežli ve vnějších prostředcích? Není nám otevřena jiná cesta?

Vypustili jsme na místo Božího výsluní jen člověka a ostatní stvoření jsme ponechali v „údolí stínu smrti“. V tom spočívá naše zpronevěra a tím i náš podíl na drancování a pustošení Země. Křesťanům je otevřeno hlubší poznání odpovědnosti za stvoření. Proto je zarážející těžkopádnost církví oproti obětavým snahám „těch ze světa“.

„Bud' chválen, můj Pane Bože, s celým svým tvorstvem“, vyznává František z Assisi. Pojímá do náruče svaté lásky každé stvoření, živé i neživé, včetně slunce a dokonce i smrti. Bůh je přítomen netoliko za zavřenými dveřmi niterné komůrky a ve shromáždění vyznavačů, ale i ve všem stvoření

Může tvorstvo tušit, že člověkem se mu otevírá průzor k Bohu? Nedá se takto vysvětlit, proč jsou i ve volné přírodě zvířata, například delfíni, mající k člověku sympatii? Je utajena pravda v následujících verších?

*„Vše ctí tě, člověče, hle, všechno k tobě letí,
kol tebe tísň se, chtěc Bohu náležeti.“*

Celý svět je jistým způsobem Slova, mluví se též o zjevení ve stvoření. Přezírání tohoto rozměru přírody má podíl na našem duchovním chřadnutí. Bůh neučinil svět jen kvůli nám co krásné a životodárné prostředí. Celá Země, celý vesmír má svůj vlastní smysl před Bohem, s námi spojený, souvztažný, i když nepostižitelný. Nelze upírat stvoření místo, které mu právem náleží, v domnění, že na zvířatech tak moc nezáleží, a že prohřešit se proti nim je něco zásadně jiného než provinit se na člověku. V tomto omylu lidé vyhubili až dosud na sta živočišných a rostlinných druhů. Domyslíme-li, pochopíme, že rozsáhlý všehomír není pouhou časnou kuklou, z něhož má vylézt k věčnu motýl duchovního lidství.

*„Svůj život od Boha jsem přijal bez zásluhy
a jemu děkuji, že v člověku jsem živ.
A pakli v stáncích svých mi chystá život druhý,
Smím já jej nepřiznat všem tvorům zemských niv?“*

Nedocenili jsme hlubinnou dimenzi stvoření. Slova o posvátnosti života, občas při rozmanitých příležitostech pronášená, jsou pouhou frází, není-li přiznáno veškerému stvoření před tvář jeho Učinitele věčné zaměření. Kdyby nám bylo bytostně cizí, neměli bychom si s ním co říci. Chápat spasení jenom v úzce vylučném rozmezí lidského rodu je odmítnutím rajského společenství, pokusem svléci jeho zuboženou podobu jako špinavé prádlo, snahou stavět malou archu jen pro lidskou posádku, na jejíž palubu lidé, zaměření na osobní záchranu, odmítají vpustit ostatní tvory.

Láska k Bohu není myslitelná bez účinné lásky k bližnímu. Ale na každém místě, kde jsme, na každé cestě, kterou se ubíráme, jsou s námi nejenom naši bližní, které máme milovat, jak je přikázáno, ale i bezpočet bytostí v říši rostlin a živočichů. Pozemský svět byl utvořen jako součást vesmírného ústrojenství, jako sourodé bytí ve světlých i stinných protikladech, kde každý má své vlastní prostředí, své vlastní vymezené prostranství. .

Člověk nemůže přijmout svého Pána, aniž vykáže ve svém srdci místo onomu ráji, z něhož byl vlastní vinou vyhnán. Neboť to, co má být obnoveno, není jen nový člověk, ale celé společenství života na Zemi.